

А. І. Скрипник

канд. істор. наук, доц. кафедри політології
Інституту соціальних наук Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова.
к. 35, Французький бул., 24/26, м. Одеса, 65058, Україна, 68-43-73

**СОЦІАЛЬНА ФУНКЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ ТА ПОПУЛІЗМ
В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ**

В статті розглядається проблема взаємозв'язку та розмежування між соціальною функцією політичної влади та популізмом. Аналізується специфіка цього процесу в сучасній Україні.

Ключові слова: соціальна функція, соціальні стандарти, популізм, маніпулювання.

Проблема соціальної функції політичної влади, яка не втрачає своєї актуальності, ґрунтовно досліджена в працях відомого канадського теоретика і аналітика з проблем державної політики Л. Пала, в теоріях “відкритого суспільства” К. Поппера і “соціальної держави” Н. Боббіо, в теоріях демократії А. Лейпхарта та інших вчених зарубіжжя.

Сучасні українські аналітичні розробки з цього питання вносять свій вклад у вивчення цього аспекту розвитку суспільства. В цьому плані вагомі матеріали і положення містяться в працях Е. Андроса, В. Каспрука, В. Колпакова. Цікавий матеріал до 18-ї річниці незалежності України поданий у щотижневику “Дзеркало тижня”. В цьому аналітичному матеріалі наводяться дані Держкомітету статистики України та інших відомств, а також судження вчених та досвідчених політиків [4, с. 3]. Разом з тим не вдалося знайти пояснень щодо зв'язку та відмінностей між сутністю соціальної функції політичної влади та популізмом.

В політичному дискурсі, а часто й в жорсткій запальній полеміці конкуруючих суб'єктів політики, термін “популізм” використовується як стереотип негативного ґатунку. Мета такого прийому — затаврувати конкурента, який грає з народом, даючи йому обіцянки, які не будуть в майбутньому виконані. При цьому “обвинувачі” швидко міняються місцями і спекулятивно використовують політичну ситуацію, жонґлюють терміном популізму, як свого роду “пальною першості”. Але етимологія терміна підказує його спорідненість з соціумом, з громадянським суспільством і, відповідно, з обов'язком держави перед ним.

Популізм (лат. *populus* — народ) — суспільні погляди і течії, які апелюють до широкого загалу і сповідують ідею прямої участі народу в управлінні [11, с. 753].

Позитивною рисою популізму є прагнення відповісти на найважливіші питання широких верств населення. Головним недоліком є дилетантське ставлення до ресурсних можливостей вирішення актуальних проблем су-

пільства, ігнорування необхідності аналітичного обґрунтування можливостей задоволення суспільних вимог.

Як засіб політичної діяльності популізм застосовується у всіх значних політичних подіях історичних епох. З античних часів відомі популяри — ідейно-політична течія в Римській республіці (кінець II—I ст. до н. е.), яка відображала інтереси плебеїв, боролася проти оптиматів (оптимати — лат. *optimus* — найкращий — ідейно-політична течія, яка відображала інтереси знаті, що мала доступ до державних посад).

Знаним був популізм і в давногрецьких містах-полісах, у період Рисорджименто в Італії, в часи Великої французької революції, в народницькому русі в Росії тощо. Наприкінці XIX ст. у США діяла Народна (“Популістська”) партія, і термін “популізм” затвердився в політичному дискурсі. Після закінчення Другої світової війни найбільш помітними були діяльність Пероністської партії в Аргентині (Хуан Домінго Перон був президентом країни в 1946–1955 рр.), правління Ж. Варгаса в Бразилії, рух П. Пужада у Франції, течії популізму у Фінляндії, Канаді та ін. Ці політичні і соціальні практики мали загальну теоретичну основу — ідею народного суверенітету та обґрунтування на її фундаменті соціальної функції політичної влади. Синтезом демократичних, республіканських і ліберальних ідей в майбутньому стануть теорії соціальної правової держави як моделі збалансованих відносин між владою і громадянами.

Отже, фундаментальні основи популізму мають гуманістичний характер.

Водночас в політичній практиці популізм використовують для маніпулювання свідомістю і діями людей для вирішення окремих політичних завдань: пошуку масової бази підтримки для конкретної політичної сили, перерозподілу влади та ресурсів у суспільстві. В такому разі демагогічно декларується принцип “волі народу” і демонструються прямі контакти політичних діячів з масами без посередництва політичних інститутів. В цьому контексті до популістських можна віднести деякі програми і дії диктаторів і тиранів — Гітлера, Муссоліні, Сталіна та ін. Режими, які вони створили, є тотожними у головному — тотальному насильстві держави над людською особистістю і суспільством в цілому. Расова фашистська міфологема гітлеризму в обіцянках світового панування арійців та класова ідеологія сталінізму, що проектувала світле комуністичне майбутнє для народу, були здатні мобілізувати людей на вирішення поставлених перед ними завдань, забезпечити працею, деяким рівнем задоволення потреб. Це здійснювалось в умовах цілковитого підпорядкування суспільства державі, її монополії на інформацію і пропаганду офіційної ідеології (більшовизму і нацизму), масового контролю і терору каральних органів і таємних служб. За таких умов між людьми породжувались підозра і доноси.

Ці диктатори залишаються носіями зла, з волі яких сталася трагедія планетарного масштабу. Закономірно те, що 1 липня 2009 р. комітетом з демократії Парламентської асамблеї організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) прийнято резолюцію, в якій урівнюються тоталітарні

режими сталінізму і нацизму, а також є заклик до рішучого міжнародного засудження скоєних ними злочинів проти людства.

Слід відзначити, що такі режими спекулятивно, як політичну антитехнологію, використовують метод популізму для маніпулювання свідомістю і поведінкою людей.

В такому сенсі наше сьогодення дає чимало прикладів його використання, наприклад, для того, щоб домогтися підтримки електорату в процесі передвиборної агітації. Популістська риторика має місце в усіх зверненнях, телешоу, білбордах кандидатів. Українська преса звертає увагу на те, що червоною ниткою у цій риторичі проходить обіцянка дати благ “всім всього і багато”. Мінімум відповідальності за такі обіцянки дозволяє неморальним політикам використовувати прийоми пропаганди, які притаманні недемократичному суспільству і принижують гідність людини. Складається враження, що настільною книгою таких демократів є “Mein kampf” А. Гітлера, який підкреслював, що сприйнятливість маси дуже обмежена, коло її розуміння вузьке, але забутливість дуже велика [7, с. F2].

У передвиборчій агітації дуже чутливими для громадян України є питання підвищення соціальних стандартів життя. Адже фінансова криза значно погіршила умови їх життєдіяльності. Хоча і до того вони були низькими, порівняно з багатьма країнами світу. Це болісне і злободенне питання піднімається усіма, але аналітичне обґрунтування джерел, засобів, прийомів його вирішення відсутнє. З цієї причини такі обіцянки можна віднести до популістських передвиборчих антитехнологій, які мають на меті лише завоювати підтримку виборців.

Але питання соціального захисту і підтримки громадян не може бути лише епізодом в політичній діяльності. Воно концентрує в собі глибинну сутність соціальної функції влади — забезпечення умов для нормального і безпечного функціонування соціуму. Ця функція багатогранна: це і прожитковий рівень, і рівень оплати праці, пенсій, стипендій, транспортні та комунальні тарифи, умови охорони здоров'я і праці, набуття освіти і кваліфікації, відпочинку та оздоровлення, мешкання та пересування, безпеки людини (екологічної, санітарної, пожежної, військової та ін.). Ця функція відноситься і до захисту своїх громадян, які знаходяться в інших державах, якщо виникає загроза їх життєдіяльності. Соціальна функція включає також регулювання життя громадян згідно принципам солідарності і справедливості, які потребують адекватної винагороди за якісну працю та покарання за скоєні правопорушення. Досконале виконання владою соціальної функції сприяє розвитку людини й суспільства і збалансованих взаємовідносин між особистістю, групами суспільства, з одного боку, а також громадянського суспільства з владою — з іншого. Такий принцип є критеріальним у теоріях народного суверенітету, а також соціальної, правової держави, теоріях демократії.

Згідно Конституції України модель такої держави є пріоритетом для політичної влади і громадян [6, с. 4]. Це положення не є утопічним, адже значна частина держав реально функціонують у такому вимірі. Модель демократичної правової соціальної держави на сьогодні є синтезом неолібе-

ральних, неоконсервативних і соціал-демократичних ідей, які виправдовують себе впродовж чималого часу. Життя в такій державі не є безхмарним, там також є проблеми, має місце маніпулювання популістськими прийомами, але відповідальність влади перед громадянським суспільством є достатньо високою, і це не дозволяє домінувати в її діях короткозорості і дилетантизму. Рівень культури влади і громадян робить усталеним принцип її відповідальності за умови їх життєдіяльності.

В умовах сучасної України в політичному дискурсі часто ототожнюється термін “популізм” зі змістом соціальної функції держави. Підміна понять відволікає громадян від сутнісного призначення влади. Будь-які наміри і пропозиції підвищити соціальні стандарти життя громадян дістають назву популістських, а цей термін асоціюється з негативізмом.

Але соціальна функція влади докорінно відрізняється від популістського маніпулювання свідомістю і поведінкою людей тим, що вона є постійною дієвою практикою влади, а не епізодичними подарунками. Ця функція свідомо створює суспільство, звернена до людини, поважає її гідність, її право здійснювати свою життєву мету, створює умови для самореалізації особистості. На жаль, в сучасному українському суспільстві людина позбавлена нормального самопочування. У ньому домінують конфліктне співіснування людей, роздратування, ворожнеча.

Постійні чвари між можновладцями не дозволяють віднести їх до категорії політичної еліти суспільства (хоча вони себе тільки так і називають). Свою головну менеджерську соціальну функцію вони не виконують, а діють за висловом французького дипломата часів Наполеона Шарля Морриса Талейрана: “принципів немає, а є події; законів немає, а є обставини”. Державні інтереси для них — розмінна монета, про них також говорять з меркантильних цілей, домінують особисті та групові пріоритети, які переважають над стратегічними, національними.

Слабкість і корумпованість політичних інститутів призводять до катастрофічного падіння престижу України на міжнародній арені, дозволяють припускатись думки про неї як про державу, що не відбулась, нездатну до самостійності.

Етика взаємовідносин в структурах влади, яка схожа на події в “Кайдашевій сім’ї”, ще більш усугубляє ситуацію, породжує стан політичної нестабільності. В Зверненні комітету з підготовки та відзначення 20-річчя заснування Народного Руху України відмічається: “Не такою ми бачили вистраждану і омріяну поколіннями українців державу... Таке могло статися тільки тому, що ми, перші рухівці, будучи єдиними в боротьбі за Українську державу, не зуміли зберегти єдність національно-патріотичних сил у період становлення держави”. “Булавізм” не дозволив їм на перших президентських виборах мати одну кандидатуру лідера Руху В’ячеслава Чорновола, замість того виставили аж три [3, с. 2]. Про саме те писав Т. Шевченко: “Учитесь, брати мої... Якби ви вчилися так, як треба, то й мудрість би була...”

Вочевидь ще далеко нам до становлення влади вишколеного розуму як інтелектуальної та соціальної сили, ознаками якої є набутий хист роз-

судливості, проникливості, передбачуваності, мудрості. На жаль, можливо-владці перетворили Україну на державу, в якій цілковито відторгається найбільша цінність сучасного світу — інтелектуальна. Але непересічною істиною є те, що для того щоб іти в ногу з мінливим світом, необхідно мати вагомі людські ресурси, могутній інтелектуальний потенціал, кваліфікований персонал та фінансове забезпечення.

З огляду на цивілізаційні, соціально-економічні, культурні та політичні запити сьогодення, освіта є способом засвоєння культурної спадщини та водночас засобом входження українського громадянина в сучасний та глобальний світ. Але реформа освіти, що рекламується, на ділі девальвує наполегливе систематизоване освоєння навчального матеріалу і вміння творчо мислити. Абсолютизація тестової системи оцінки знань, відмова від принципу мотивування вибору конкретної професії абітурієнтом, шпарини для пільговиків позбавляють випускників шкіл умов справжньої конкуренції при вступі до вищих навчальних закладів. Рівень знань студентів-першокурсників 2008 року виявився значно нижчим, ніж у попередні роки, що складає загрозу зниження кваліфікації майбутніх бакалаврів, спеціалістів і магістрів. Все більше здібної молоді, яка має серйозні наміри стати професіоналами високого класу, на жаль, не пов'язує свого майбутнього з Україною.

За даними соціологічного опитування, проведеного у 2009 р. Фондом Демократичних ініціатив Інституту соціології НАН України, менше половини випускників шкіл хочуть жити в Україні [2, с. 3]. Ці шокуючі дані мають свої витoki: держава не виконує достатньою мірою своєї соціальної функції. Виявляється, що суспільство прихильне лише до окремих його груп чи обранців, а основну масу приречує лише на виживання, виштовхує за межі нормального буття.

Саме з таких причин Україна перенесла декілька хвиль “витоку мозків”. З 1991 року Україну покинули 675 докторів наук і більш ніж півтори тисячі кандидатів наук, які не захотіли губити свій талант і працю в злиднях. Більшість з них працює в престижних наукових центрах і університетах різних держав, збагачуючи їх науковими досягненнями та кваліфікованою працею [10, с. 3].

Загрозливим є і процес зменшення чисельності населення України. За 18 років Україна втратила стільки своїх громадян, скільки населення мають Естонія і Хорватія разом. При цьому головним фактором була не міграція, а природне зменшення. В період 1991–2008 років померли 13,5 млн громадян України, а народилося лише 8,4 млн. На 1 січня 1992 року в Україні проживало 52,1 млн осіб, а до середини 2009 року залишилось лише 46,0 млн.

Тривалість життя як показник розвитку людини і суспільства в Україні є найнижчою в Європі. Середньостатистичний чех жив у 2007 році на 11,5 років довше, ніж українець, швейцарець — на 17 років довше. Середня тривалість життя чоловіків в Україні складає 62,5 року, жінок — 74,3 року [4, с. 3].

Недосконалість системи оплати праці породжує значне розходження в окладах в бюджетній сфері між управлінцями і дійсно працюючими у

сфері освіти, охорони здоров'я, закладах культури тощо. Воно є невиправданим і, більш того, є одним з витоків корумпованості чиновників та їх некомпетентності. Навіщо постійно підвищувати знання та кваліфікацію, якщо можна оперувати фінансовими, матеріальними, кар'єрними ресурсами з великою користю для себе?

Глибоко укоренились корупційні стандарти працевлаштування, насамперед на державній службі. Як приклад, молодика прилаштували в метрологічний центр в Боярці з окладом в 10 тис. гривень на місяць [11, с. 3]. А доктор наук, професор, маючи понад 40 років науково-педагогічного стажу — а це роки важкої наукової і лекційної роботи в багаточисельних аудиторіях, вимушений ще працювати, щоб не бідувати на мізерну пенсію, залишившись ще й без гідної соціальної, медичної підтримки держави сам-на-сам з віковими та набутими професійними хворобами. Наукові ступені і звання здобуваються дійсними вченими кропіткою, напруженою багаторічною інтелектуальною і нервовою працею. Добротна лекція за своєю інтелектуальною, теоретичною, методичною вагою і нервовим напруженням не дарма порівнювалась з втратами організму людини під час виведення космічного корабля на орбіту планети. Але це тільки один з видів роботи викладача вузу. І головне — він весь час знаходиться під контролем і студентів, і адміністрації, і насамперед, самого себе, адже завжди піклується про своє реноме, про те, як його сприймають в університетському середовищі. І це при окладі в межах 2000–3000 тисяч гривень на місяць.

Спеціалісти МВФ відзначають, що правова система в Україні в цілому значно слабша, ніж в державах Європи, і вона дає можливість уникнути покарання. Суди не є незалежними, у зв'язку з чим рівень корупції дуже високий [9, с. 2].

Можна не поважати Олександра Лукашенка як президента держави Білорусь за утиски свободи слова, за порушення прав людини та ін. Але боротьбі з корупцією та крадіжками, мабуть, треба у нього повчитися, бо в нашій державі в цьому плані існують лише слова. Тому на ґрунті безконтрольності управлінців твориться розкрадання значних фінансових і матеріальних ресурсів.

Наприклад, з бюджету Києва для охорони здоров'я на 2008 рік було виділено 2 мільярди гривень. Але на що їх витрачено? Створено три територіальні медичні об'єднання, кожне у складі 100 високооплачуваних чиновників — це ж управлінці, а не лікарі, медсестри, санітари, які, наражаючись на постійну санітарно-гігієнічну небезпеку, витрачаючи свої сили і здоров'я, цілодобово працюють з хворими. Це в той час, коли в столиці України досі немає жодного давно обіцяного діагностичного протонно-емісійного томографа (ПЕТ), в той час як в сусідній Білорусі ПЕТ є і в Гомельському Чорнобильському медичному центрі, і в Мінську, в Росії — декілька таких томографів лише в Москві. В Києві його мали придбати ще в 2007 році, а придбали лише в 2009 і за 12 млн доларів обладнали в "Феофанії". Але столичні чиновники закупили томограф у трьох різних виробників частинами, які не стикуються між собою. У зв'язку з цим витрачено понад

100 млн доларів. Що це — некомпетентність чи свідомо крадіжка зарплати так званого “відкату”? [11, с. 4].

У зв’язку з цим стає очевидним, що влада в державі свою соціальну функцію не виконує як слід не тому, що відсутні фінансові ресурси, а тому, що ослаблені її контрольні функції за діяльністю управлінців. Ресурси можна знайти, якщо перекрити шляхи корупційності, некомпетентності, посилити відповідальність. Чималі резерви є у налагодженні справедливої системи оплати праці в бюджетній сфері, а також в перегляді застарілих пенсійних виплат. Різниця між максимальною пенсією (46 тис. гривень) і мінімальною складає 84,6 рази. Те, що отримує такий пенсіонер щомісячно, інший зможе отримати лише впродовж семи років. Навіть з позиції здорового глузду стає очевидно неправомірність такої диференціації [4, с. 3].

Узагальнюючи вищенаведений матеріал, доцільно зробити наступні висновки:

1. Необхідно відділяти зміст поняття “популізм” як компоненти структури соціальної функції політичної влади від його спекулятивного застосування як ресурсу політичних антитехнологій з метою маніпулювання свідомістю і поведінкою людей.

2. Соціальна функція політичної влади має своїм завданням забезпечення нормальних умов життєдіяльності громадян — народу, *populus*, і повинна постійно знаходити резерви для поліпшення, росту його життєвих стандартів.

3. Негативний зміст терміну “популізм” виправданий в політичному дискурсі в тому разі, коли наміри і обіцянки підвищення соціальних умов не підкріплені ґрунтовними аналітичними розрахунками.

Література

1. Андрос Е. Українські тривоги на початку ХХІ століття // Сучасність. — 2009. — № 1–2. С. 198–217.
2. Бекешкина И., Кириченко И. Можно ли научить быть гражданином? // Зеркало недели. — 2009. — 22 серпня. — № 31 (759). — С. 3.
3. В очікуванні “могутнього імпульсу” // Чорноморські новини. — 2009. — 5 вересня. — № 96–97. — С. 2.
4. Государство — гражданам // Зеркало недели. — 2009. — 29 серпня. — № 31 (759). — С. 3.
5. Каспрук В. Чому Україна не захищає свої інтереси в Україні // Сучасність. — 2009. — № 3–4. — С. 268–280.
6. Конституція України. — Харків: Фоліо, 2006. — 48 с.
7. Петров Н. Вести с фронта популизма // 2000. — 2009, 4–9 вересня. — № 36 (475). — С. F1.
8. Пустовіт Л. О., Скопненко О. І., Сютя Г. М., Цимбалюк Т. В. Словник іншомовних слів. — К.: Довіра, 2000. — 1018 с.
9. Кайзер М. Адаптация к кризису обходится Украине значительно дороже, чем в развитых странах // Зеркало недели. — 2009. — 22 серпня. — № 31 (759). — С. 2.
10. Украина миру // Зеркало недели. — 2009. — 29 серпня. — № 32 (760). — С. 3.
11. Що там — на Олімпі // Літературна газета. — 2009. — 3 вересня. — № 28 (5316) — С. 3.

А. И. Скрыпник

кафедра политологии Института социальных наук
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова.
к. 35, Французский бул., 24/26, Одесса, 65058, Украина

СОЦИАЛЬНАЯ ФУНКЦИЯ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ВЛАСТИ И ПОПУЛИЗМ

Резюме

В статье рассматривается проблема взаимосвязи и разграничения между социальной функцией политической власти и популизмом. Анализируется специфика этого процесса в современной Украине.

Ключевые слова: социальная функция, социальные стандарты, популизм, манипулирование.

A. I. Skrypnik

Department of polytology of Social Science Institute
of Odessa State University named after I. I. Mechnikov,
r. 35, Francuzky bul., 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

SOCIAL FUNCTION OF POLITICAL POWER AND POPULISM

Summary

In the article have been observed the problems of relationship and distinctions of social function of political power and populism. The analysis of specify of this process has been done in modern Ukraine.

Key words: social function, social standards, populism, manipulation.